rı halinde farak (الفرق) ile arak (العرق) arasında ayırım yapmak imkânsızdır. 1 sâ' = 5 1/3 rıtl eşitliği esas alınırsa 1 arak = 15 × 5 1/3 = 80 rıtl olur. 1 sâ' = 8 rıtl eşitliği esas alındığında ise 1 arak = 15 × 8 = 120 rıtl olacaktır.

Farakın Doğu Hindistan'da kullanılan yaklaşık 20 kilogramlık bir tahıl ve pirinç ölçeği olan **parah** ile ilgisi de ayrıca araştırılmaya değer bir konudur.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehẕîbü'l-luġa, "frḳ" md.; Mutarrizî, *el-Muġrib fî tertîbi'l-mu*ᶜ*rib* (nşr. Mahmûd Fâhûrî – Abdülhamîd Muhtâr), Halep 1399/1979, II, 134-135; *Lisânü'l-*ᶜ*Arab*, "frḳ" md.; *Ḳāmûs Tercümesi*, III, 982; *Ahterî-i Kebîr*, "frḳ" md.; Lane, *Lexicon*, VI, 2385; Wensinck, *el-Mu*ᶜ*cem*, "frḳ" md.; Müslim, "Ḥayıż", 41, "Ḥac", 83; Ebû Dâvûd, "Ṭahâret", 96; Tirmizî, "Ḥac", 107; Taḥâvî, *Şerḥu Me*ᶜ*âni'l-âs̱âr*, II, 48-49, 50; Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, s. 459, 460, 464, 465; Makdisî, *Aḥsenü't-teḳāsîm*, Brill 1906, s. 146; Hârizmî, *Mefâtîḥu'l-*ᶜ*ulûm*, Kahire 1342, s. 11; İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ*, Beyrut 1398/1978, III, 265; Zemahşerî, *el-Fâ'iḳ*, III, 104; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 437, 440; İbnü'r-Rif'a, *el-Îżâḥ ve't-tibyân fî ma*ᶜ*rifeti'l-mikyâl ve'l-mîzân* (nşr. M. Ahmed İsmâil el-Hârûf), Dımaşk 1400/1980, s. 69-70; Huzâî, *Taḫrîcü'd-delâlâti's-sem*ᶜ*iyye*, s. 631-632; Aynî, ᶜ*Umdetü'l-ḳārî*, Kahire 1382/1972, III, 81; Hasan b. İbrâhim el-Cebertî, *el-*ᶜ*İḳdü's-s̱emîn fî mâ yete*ᶜ*allaḳu bi'l-mevâzîn*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3169, vr. 29ᵃ; Azîmâbâdî, ᶜ*Avnü'l-ma*ᶜ*bûd*, I, 404-407; Ali Paşa Mübârek, *el-Mîzân fi'l-aḳyise ve'l-mekâyîl ve'l-evzân*, Kahire 1309, s. 84-88; Cevâd Ali, *el-Mufaṣṣal*, VII, 628, 636; Walter Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 37; M. Ziyâeddin er-Reyyis, *el-Ḫarâc ve'n-nuẓumü'l-mâliyye*, Kahire 1977, s. 320; M. Necmeddin el-Kürdî, *el-Meḳādîrü'ş-şer*ᶜ*iyye ve'l-aḥkâmü'l-fıḳhiyyetü'l-müte*ᶜ*allika bihâ*, [baskı yeri yok] 1403/1984 (Matbaatü's-Saâde), s. 168-169; Halil İnalcık, *Studies in Ottoman Social and Economic History*, London 1985, s. X/320; M. H. Sauvaire, "Materiaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmane", *JA*, VII (1886), s. 426-429.

CENGİZ KALLEK

FARAKLİT

İncil'de Hz. Îsâ'nın kendisinden sonra geleceğini müjdelediği kimseye verilen ad.

İslâm öncesi dinlerin hemen hepsinde ileride gelecek bir kurtarıcı inancı ve müjdesi mevcuttur (bk. BEŞÂİRÜ'n-NÜBÜVVE). Dinler tarihi araştırmalarının ortaya koyduğu bu gerçeği Kur'ân-ı Kerîm de ifade etmektedir. Kur'an'a göre Allah geçmiş peygamberlerin hepsinden ileride gelecek peygamberi müjdelemeleri, ona inanıp yardımcı olmaları hususunda ahid almıştır (Âl-i İmrân 3/81). Diğer taraftan Tevrat ve İncil'de de bu müjdenin yer aldığı (el-A'râf 7/157), Hz. Îsâ'nın kendisinden sonra gelecek Ahmed adındaki elçiyi müjdelediği Kur'an'da belirtilmektedir (es-Saf 61/6).

Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiği haberin Tevrat ve İncil'de mevcudiyeti meselesi müslümanlar tarafından ilk dönemlerden itibaren araştırma konusu yapılmıştır. Hıristiyanlık için yazılan reddiyelerde Kitâb-ı Mukaddes'in tahrifi meselesi işlenirken mevcut İnciller'de Hz. Muhammed'in gelişiyle ilgili herhangi bir haber verilmediğini iddia eden hıristiyan tezine karşı İslâm âlimleri Hz. Îsâ'ya vahyedilen İncil'de bunun mevcut olduğunu, fakat daha sonra tahrif neticesinde bu haberin İncil metinlerinden çıkarıldığını belirtmişlerdir. Bu reddiyelerde "tebşîrat" konusu tahrif meselesiyle birlikte ele alınmış ve Hz. Muhammed'in gönderilmesiyle ilgili açık ifadelerin mevcut İnciller'de yer almayışı, Hz. Îsâ'ya vahyedilen İncil'in tahrif edildiğinin delili olarak gösterilmiştir.

Öte yandan İslâm âlimleri Hz. Muhammed'le ilgili müjdeyi mevcut İncil metinlerinde arama yoluna da gitmişler ve Yuhanna İncili'ndeki **paraklêtos** kelimesinin (Yuhanna İncili, 14/16-26; 15/26; 16/7) Kur'an'da belirtilen (es-Saf 61/6) müjdeye delâlet ettiğini ileri sürmüşlerdir. İslâmî kaynaklara **faraklit** (فارقليط) şeklinde yer alan bu kelimenin aslı Grekçe'dir. Latince'ye **paracletus** olarak geçen kelime **parakalô** fiilinden gelmektedir ki "yanına çağırmak" demektir. Kilise dilinde ise "teselli etmek" anlamında kullanılmıştır. Paraklêtos da "yardıma çağrılan, müdafaa eden, şefaatçi", kilise dilinde "teselli veren" gibi anlamlar taşımaktadır (H. Lesêtre, IV/2, s. 2118). Yahudi din bilginleri bu kelimeyi "yardım eden, savunan, elçi ve aracı" şeklinde anlarken bir yahudi filozofu olan Philo "savunucu, aracı" mânasında kullanmıştır (*JE*, IX, 514-515). Hıristiyanlara göre Hz. Îsâ'nın geleceğini müjdelediği paraklêtos Rûhulkudüs'tür ve Îsâ Mesîh'in kendilerinden ayrılması sebebiyle hüzünlenen havârilere Rûhulkudüs bir teselli olmak üzere geldiği için kelime genellikle "teselli veren" olarak tercüme edilmiştir.

Yuhanna İncili'ne göre Hz. Îsâ geleceğini müjdelediği paraklêtosun özelliklerini şu şekilde belirtmiştir: "Ben de babaya yalvaracağım ve o size başka bir parakleti, hakikat ruhunu verecektir, tâ ki daima sizinle beraber olsun" (14/15-16); "Fakat benim ismimle babanın göndereceği paraklet, Rûhulkudüs, o size her şeyi öğretecek ve size söylediğim her şeyi hatırınıza getirecektir" (14/26); "Babadan size göndereceğim paraklet, babadan çıkan hakikat ruhu geldiği zaman benim için o şehadet edecektir" (15/26); "Benim gitmem sizin için hayırlıdır, çünkü gitmezsem paraklet size gelmez, fakat gidersem onu size gönderirim" (16/7); "Ve o geldiği zaman günah için, salâh için ve hüküm için dünyayı ilzam edecektir" (16/8); "Fakat o hakikat ruhu gelince size her hakikate yol gösterecek; zira kendiliğinden söylemeyecektir; fakat her ne işitirse söyleyecek ve gelecek şeyleri size bildirecektir" (16/13); "O beni ta'ziz edecektir; çünkü benimkinden alacak ve size bildirecektir" (16/14).

Bu ifadelerdeki "işitmek" ve "söylemek" fiilleri somut işleri belirtmektedir. Dolayısıyla bu işler ancak işitme ve konuşma organına sahip bir varlıktan beklenebilir. Bu nitelikleri Kutsal Ruh'a nisbet etmek doğru değildir. Zira Kutsal Ruh vahiy ve ilham meleğidir. İlham için ise bu organlara gerek yoktur. Bu sebeple parakleti Kutsal Ruh olarak anlamak doğru değildir (M. Bucaille, s. 108-109). Öte yandan paraklet kelimesi yine Yuhanna tarafından şefaatçi anlamında Hz. Îsâ için kullanılmıştır (Yuhanna'nın Birinci Mektubu, 2/1). Yine Yuhanna'ya göre Hz. Îsâ, "Ben de babaya yalvaracağım, O size başka bir paraklet gönderecektir" demektedir (Yuhanna İncili, 14/16). Şu halde paraklet Kutsal Ruh olmayıp Hz. Îsâ gibi bir insandır. Söz konusu metindeki "Rûhu'l-kudüs" ibaresi ise sonradan yapılmış bir ilâvedir (*a.g.e.*, s. 109).

Bugünkü İnciller Grekçe yazılmıştır, Hz. Îsâ ise Ârâmîce konuşmuştur. Müslüman düşünürler, Grekçe'deki "paraklêtos" kelimesinin Hz. Îsâ'nın konuştuğu dildeki karşılığının ne olduğunu incelemişlerdir. İbn Hişâm, Süryânîce'deki "el-munhamenna" kelimesinin "Muhammed" anlamına geldiğini ve bu kelimenin Grekçe karşılığının "el-baraglitis" olduğunu ileri sürmüş (*es-Sîre*, I, 248), Abdülahad Dâvûd ise Kitâb-ı Mukaddes'in Süryânîce tercümesinde kullanılan **paraqleita** kelimesinin Ârâmîce karşılığının "mhamada" yahut "hamida" olduğunu ve Grekçe'deki "perikleitos"a tekabül ettiğini, İncil'deki paraklêtosun perikleitos kelimesinin bozulmuş şekli olduğunu ifade etmiştir (*Muhammed in the Bible*, s. 287-288).

Müslüman âlimler, bir taraftan "paraklêtos" şeklinde geçen kelimenin "Ahmed" anlamına gelen "perikleitos"un tahrif edilmiş biçimi olduğunu ileri sürerken diğer taraftan Yuhanna İncili'ndeki paraklêtos kelimesinin gerek Hz. Îsâ için kullanılmış olması gerekse İncil'de zikredilen nitelikleri sebebiyle Kutsal Ruh olamayacağını, Hz. Îsâ gibi bir Allah elçisine delâlet ettiğini ve bu elçinin de Hz. Muhammed olduğunu ortaya koymuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

R. W. Moss, "Paraclete", *A Dictionary of Christ and the Gospels*, London 1908, s. 318; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 248; Ali b. Rabben et-Taberî, *ed-Dîn ve'd-devle*, Beyrut 1979, s. 184-185; İbn Teymiyye, *el-Cevâbü'ṣ-ṣaḥîḥ*, Riyad, ts., IV, 8-21; Şehâbeddin el-Karâfî, *el-Ecvibetü'l-fâḫire*, Kahire 1407/1987, s. 423-429; Rahmetullah el-Hindî, *İẓhârü'l-hak* (trc. Ömer Fehmi), İstanbul 1972, s. 676-682; Abdurrahman Bâçecîzâde, *el-Fârıḳ beyne'l-maḫlûḳ ve'l-ḫâliḳ*, Kahire 1407/1987, s. 377-381; Nu'man b. Mahmûd el-Âlûsî, *el-Cevâbü'l-fesîḥ*, Lahor 1306, s. 79-91; Nebhânî, *Ḥüccetullâh ʿale'l-ʿâlemîn*, Diyarbakır, ts., s. 99-100; M. Bucaille, *la Bible le Coran et la Science*, Paris 1976, s. 108-109; L. Cirillo, *Evangile de Barnabé*, Paris 1977, s. 143; İbrâhim Saîd, *Şerḥu beşâreti Yuḥannâ*, Kahire 1977, s. 614-616, 626, 653-654, 659-670; Abdülahad Dâvûd, *Muhammad in the Bible*, Doha 1400/1980, s. 198-223, 287-288; M. H. Durrani, *Muhammad the Biblical Prophet*, New Delhi 1985, s. 35-49; A. Guthrie — E. F. F. Bishop, "The Paraclete, Almunhamanna and Ahmad", *MW*, XLI (1951), s. 251-256; Kaufmann Kohler, "Paraclete", *JE*, IX, 514-515; H. Lesêtre, "Paraclete", *DB*, IV/2, s. 2118; G. W. H. Lampe, "Paraclete", *IDB*, III, 654-655; J. G. Tasker, "Advocate", *ERE*, I, 139-141.

 MEHMET AYDIN

FÂRÂN

(فاران)

İslâmî kaynaklara göre Mekke bölgesinin Ahd-i Atîk'teki adı.

İbrânîce'si Paran olup Ahd-i Atîk'te bir çölün ve bir dağın adı olarak geçmektedir. Bu kelimenin Tevrat'ta yer alan (Tekvîn, 14/6) El-Paran şekli Paran çölüne yakın bir bölgeyi veya çöldeki bir mevkii ifade etmektedir (A. Molini, V/1, s. 189). Kelime Grekçe'ye Faran olarak geçmiştir.

Fârân (Paran) isminin hangi coğrafî bölgeyi ifade ettiği konusunda Ahd-i Atîk ile İslâmî kaynaklardaki bilgiler arasında farklılık vardır. Ahd-i Atîk'e göre Hz. İsmâil annesi Hâcer ile birlikte Paran çölünde yaşamış (Tekvîn, 21/21); İsrâiloğulları Mısır'dan çıkışlarının ikinci yılında ikinci ayın yirminci gününde Sînâ çölünden göç ederek Paran çölünde konaklamışlar (Sayılar, 10/11-12); Hz. Mûsâ Ken'ân diyarında (Mısır) ne olup bittiğini öğrenmeleri için her kabileden seçtiği adamları Paran çölünde iken oraya göndermiş (Sayılar, 13/3, 26); Erden'in öte tarafındaki çölde Paran ile Tofel, Laban, Hatserot ve Di-zahab arasındaki Araba'da onlara hitap etmiş (Tesniye, 1/1); Samuel'in ölümü ve Rama'da defnedilmesinden sonra Hz. Dâvûd Paran çölüne inmiş (I. Samuel, 25/1); yine Hz. Dâvûd Edom'u aldığında Edomîler'in kralı Hadad Mısır'a gitmek üzere kaçmış, Midyan'dan Paran'a, oradan da Mısır'a geçmiştir (I. Krallar, 11/16-18). İsrâiloğulları'nın kırk yıllık çöl hayatının otuz sekiz yılını geçirdikleri bu bölgenin (Tesniye, 2/14), yukarıdaki bilgiler ışığında Ölüdeniz ile Akabe körfezi arasında ve Sînâ yarımadasının doğusunda olduğu anlaşılmaktadır.

Ahd-i Atîk'te iki yerde ise Paran ulûhiyyetin tecelli ettiği bir dağ olarak zikredilmektedir (Tesniye, 33/2; Habakkuk, 3/3). Söz konusu bölümlerde rabbin Sînâ'dan geldiği, Seir'den doğduğu, Paran dağından parladığı (Tesniye, 33/2), Allah'ın Teman'dan, Kuddûs'ün Paran dağından geldiği (Habakkuk, 3/3) belirtilmektedir.

Ahd-i Atîk'te Paran dağı ile ilgili bilgiler dağın coğrafî konumunu tesbite imkân vermemektedir. Bu sebeple bazıları bu dağın Aynikādis'in 46 km. güneyinde, Edom'un 80 km. batısında, Sînâ'nın 200 km. kuzeyindeki Cebelimukrah olduğunu söylerken bazıları da Sînâ'dan kuzeydoğuya doğru Akabe körfezinin batı sahili boyunca Edom'a kadar uzanan dağ silsilesi olduğunu ileri sürmektedirler (A. Molini, V/1, s. 190).

İslâmî kaynaklarda Fârân İbrânîce kelimenin Arapçalaşmış şekli olarak belirtilir ve Mekke'nin veya Mekke dağlarının Tevrat'ta zikredilen ismi olarak gösterilir ki gerçek olan da budur (Yâkūt, IV, 225). Zira Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. İbrâhim'in zürriyetinden bir kısmını Beytülharâm'ın yanında ekinsiz bir vadiye yerleştirdiği (İbrâhim 14/37), evin temellerinin ise İbrâhim ve İsmâil tarafından yükseltildiği (el-Bakara 2/127) belirtilmektedir. Bu vadi Mekke vadisi, ev de Kâbe olduğuna göre Hz. İsmâil ile annesinin yerleştiği ve yaşadığı yer o bölgedir. Nitekim Tevrat'ta İsmâil'in annesi Hâcer ile birlikte Paran çölünde ikamet ettiğine dair bilgi de (Tekvîn, 21/21) Paran'ın Mekke olduğunu göstermektedir. Tevrat'taki, "Rab Sînâ'dan geldi, Seir'den (Filistin dağları) doğdu, Paran dağından parladı" (Tesniye, 33/2) ifadesi, İslâmî kaynaklarda Hz. Muhammed'in geleceğinin müjdelenmesi olarak yorumlanmakta ve şu şekilde açıklanmaktadır: Rabbin Sînâ'dan gelmesi Hz. Mûsâ ile konuşması, Seir'den doğması Hz. Îsâ'ya İncil'i indirmesi, Paran dağından parlaması da Hz. Muhammed'e Kur'ân-ı Kerîm'i inzâl etmesidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali b. Rabben et-Taberî, *ed-Dîn ve'd-devle*, Beyrut 1979, s. 138-139; Yâkūt, *Muʿcemü'l-büldân*, IV, 245; Şehâbeddin el-Karâfî, *el-Ecvibetü'l-fâḫire*, Kahire 1407/1987, s. 422-423; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü'l-ḥayârâ fî ecvibeti'l-yehûd ve'n-naṣârâ*, Kahire 1407, s. 92-93; Rahmetullah el-Hindî, *İẓhârü'l-ḥaḳ*, Kahire 1407/1986, II, 252; Abdurrahman Bâçecîzâde, *el-Fârıḳ beyne'l-maḫlûḳ ve'l-ḫâliḳ*, Kahire 1407/1987, s. 652-654; Nebhânî, *Ḥüccetullâh ʿale'l-ʿâlemîn*, Diyarbakır, ts., s. 90; A. Molini, "Pharan", *DB*, V/1, s. 187-190; M. A. Yonah, "Paran", *EJd.*, XIII, 88-89; J. L. Mihelic, "Paran", *IDB*, III, 657.

 ÖMER FARUK HARMAN

el-FÂRIḲ BEYNE'l-MAHLÛḲ ve'l-HÂLİḲ

(الفارق بين المخلوق و الخالق)

Abdurrahman Bâçecîzâde'nin (ö. 1912) Hıristiyanlığa reddiye olarak kaleme aldığı eseri.

Abdurrahman b. Selîm b. Abdurrahman Bâçecîzâde 1248'de (1832) Bağdat'ta doğdu. Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Bir süre Bağdat Ticaret Mahkemesi reisliği yaptıktan sonra Osmanlı Meclisi'ne nâib olarak seçildi. Bâçecîzâde 1330'da (1912) Bağdat'ta vefat etti (*Îżâḥu'l-meknûn*, II, 153; Ziriklî, III, 307). Gorgis Avvâd, herhalde eserinin basım tarihinden hareketle 1904 yılı dolaylarında öldüğünü kaydetmektedir.

Bâçecizâde 1894'te Bağdat'tan İstanbul'a giderken hıristiyan din adamlarının İslâm'ı eleştiren, Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr ederek Hz. Îsâ hakkında yanlış fikirler ileri süren eserlerinden bir kısmını inceleme imkânı bulmuştu. İstanbul'a vardıktan sonra insanların zihnini karıştıran, yalan yanlış fikirlerle dolu bu tür eserlerin çokluğu karşısında önce hıristiyanların iddialarına temel olarak aldıkları İnciller'in gerçek